

نقش ترکیبی تشکل‌ها و سازمان‌ها در مردمی کردن فرهنگ ایثار و شهادت (مطالعه موردی طرح لاله‌های روشن، سلاله‌ها و ...)

لیلا درویشعلی پور آستانه^۱

چکیده

با اینکه حدود پنج دهه از پیروزی انقلاب اسلامی می‌گذرد، برای نسل نوجوان و جوانی که شاهد عینی جنگ تحمیلی نبوده‌اند، یاد شهدا نقش مهمی در تزکیه نفس، پالایش روحی و جلوگیری از انحراف آنان مقابل حجم‌های دشمن در فضای مجازی دارد. بدیهی است که شناخت زوایا و سجایای حیات مادی و معنوی شهدا نیازمند به‌روزرسانی اطلاعات و منابع متعددی است که نسل دانش‌آموز جامعه با روحیه حقیقت‌طلبی و کار جهادی می‌توانند از طریق دیدار با خانواده معظم شهدا، جانبازان و آزادگان و مصاحبه میدانی با راویان جبهه اسناد جدیدی به برگ‌های کتاب مقاومت و ایثار اضافه نمایند و سپس آن را با کمک جدیدترین فناوری روز نشر دهند؛ بنابراین هر نوع سرمایه‌گذاری در این راه نقش مهمی در انسان‌سازی دارد تا درخت تنومند و دیرپای انقلاب اسلامی ایران پربارتر از قبل گردد. بر اساس یافته‌های پژوهش، در کلیه مدارس کشور طرح لاله‌های روشن در آموزش و پرورش خروجی موفقی داشته است که طرح‌های ترکیبی دیگر مثل آلاله‌ها، سلاله‌ها و میهمانی لاله‌ها که در بنیاد حفظ آثار و ارزش‌های دفاع مقدس و بنیاد شهید و امور ایثارگران اجرا می‌شود هم می‌تواند مکمل طرح مذکور باشد. جستار حاضر کوشیده با روش توصیفی - تحلیلی و گردآوری اطلاعات به شیوه کتابخانه‌ای - الکترونیک، ضمن معرفی نقش اسناد دفاع مقدس در مقابله با جنگ نرم دشمن، طرح‌های مذکور را معرفی نماید و راهکارهایی را برای عملکرد بهتر سازمان‌های مجری آن ارائه نماید.

واژگان کلیدی

آموزش و پرورش، اسناد شهدا، لاله‌های روشن، سلاله‌ها.

۱. دکترای زبان و ادبیات فارسی دانشگاه مازندران و کارمند بنیاد شهید و امور ایثارگران آستانه اشرافیه.

مقدمه

هر کشوری برای تداوم حیات فکری خود نیاز به چهره‌های اسطوره‌ای و جریان ساز دارد تا بتواند قله‌های علمی، فرهنگی، هنری، ورزشی و سیاسی خود را حفظ کند و به جهانیان معرفی نماید. از این رو، کشورها تمام تلاش خود را به کار می‌گیرند تا با سرمایه‌گذاری روی چهره‌های شاخص خود آن‌ها را مردمی‌تر سازند که عموم مردم بتوانند برای رسیدن به جایگاه آنان یا فراتر از آن تلاش کنند. از بین چهره‌های مردمی و اسطوره ساز، شهدا بالاترین اسطوره‌های افتخارند که در دانشگاه الهی عالی‌ترین درجه را کسب نمودند؛ زیرا با داشتن بصیرت و اهدای جان خود به کاروان سیدالشهدا پیوستند، آنان از تمام خواسته‌ها و موفقیت‌های مادی خود گذشتند تا اسلام ناب محمدی و ایران اسلامی پاینده بماند. در بین این چهره‌ها دانش‌آموز، دانشجو، طلبه، صنعت‌کار، کشاورز، مهندس و پزشک نیز حضور داشته‌اند؛ برخی از شهدا اگرچه چندان شاخص نیستند، اما وقتی خانواده و آشنایان شهید خاطرات بچگی، دوران مدرسه و برخورد آنان با رژیم طاغوت و صحنه جنگ را تعریف می‌کنند، متوجه می‌شوند که شهدا هر چند معصوم نبودند، اما در مسیر عصمت تلاش می‌کردند و گاه بعد از چند دهه زوایای شخصیتی آنان برای خانواده و دوستانشان کشف شده است؛ از این رو، زندگی و خاطرات پر رمز و راز شهدا، قابلیت تبدیل به سریال، فیلم سینمایی، فیلم مستند، کلیپ‌های تصویری، موشن‌گرافی، انیمیشن و... و تولید محتواهای جذاب خواهد شد؛ مثلاً وقتی چند شهید از یک روستای کوچک که همبازی و همفکر بوده‌اند، در جبهه شهید شدند، به اندازه یک فیلم سینمایی، سریال چندین قسمتی یا کتاب قیمتی حرف برای گفتن دارد.

شهدا هر چند همه از یک قوم و زبان نبودند، اما در وصیت‌نامه‌هایشان توصیه‌های مشترکی وجود دارد که نشان از یک دغدغه جمعی و مشترک دارد:

«امام خمینی (ره) حسین زمان ماست که باید با یزید زمان یعنی صدام بجنگیم پس اگر برای رضای خدا بجنگیم با امام حسین (ع) و اهل بیت (ع) محشور می‌شویم... برادران! به حرف‌های منافقان گوش ندهید، مساجد و مدارس را خالی نگذارید و پاسدار خون شهدا باشید... خواه‌رآن!

حجاب شما کوبنده‌تر از خون ماست. ما در ازای دادن جانمان فقط از شما همین خواسته را داریم... فرزندان‌تان را با سیره اهل بیت (ع) تربیت کنید تا راه ائمه و شهدا را ادامه دهند».

تخریب سرمایه انسانی کشور یکی از موارد سرمایه‌گذاری دشمنان قسم خورده اسلام با کمک اینترنت، گوشی همراه، شبکه‌های مجازی و ماهواره‌ای است تا ضمن ایجاد اسلام‌هراسی و تردید در دینداری، با کمک عناصر داخلی مزدور تبعه غرب و... به نظام جمهوری اسلامی ضربه وارد کنند، آنان با سست کردن بنیان‌های اعتقادی و نفوذ از طریق جنگ نرم در شبکه‌هایی چون من و تو، اینترنت‌شنال، بی‌بی‌سی، السعودی و... در پی تزلزل بنیان خانواده، مدرسه و اجتماع هستند که می‌توان با استفاده از اسطوره‌های جریان ساز دفاع مقدس ضمن افزایش خداباوری، عزت‌نفس، حس شهادت‌طلبی و... الگوهای درستی را معرفی نمود تا نقشه دشمنان مساوی شکست گردد.

جستار حاضر با وجود همه محدودیت‌هایی که در دسترسی به منابع روبرو بوده، کوشیده ضمن معرفی نقش اسناد دفاع مقدس در مقابله با جنگ نرم دشمن، چرایی کاربرد لاله در نمادهای دفاع مقدس، شیوه اجرای طرح آلاله‌ها، سلاله‌ها، میهمانی لاله‌ها و لاله‌های روشن را معرفی نماید و راهکارهایی را برای اثربخشی و اشاعه بهتر این چهار طرح ارائه نماید.

پیشینه پژوهش

تا پیش از پژوهش درباره نقش تشکل‌ها در ترویج ایثار و شهادت پژوهش‌های مستقلی انجام شده، اما هیچ یک به معرفی طرح آلاله‌ها، سلاله‌ها، میهمانی لاله‌ها و لاله‌های روشن پرداخته‌اند و بیشتر به تشکل‌های اجتماعی؛ مثل تشکل دانش‌آموزی، بسیج دانش‌آموزی و دانشجویی، تشکل‌های کارگری و اصناف و... نظر داشته‌اند؛ بنابراین پژوهش حاضر اولین گام در این عرصه است که دورنمایی کلی از ترکیب عملکرد تشکل‌ها و سازمان‌ها را با هدف ترویج ایثار و شهادت ارائه می‌دهد تا از این رهگذر عملکرد هر یک از سازمان‌ها شفاف‌تر معرفی گردد و اما چند مورد از جستارهای قبلی مرتبط با موضوع پژوهش به ترتیب زمانی عبارت‌اند از:

۱. شهادت و محمودی صاحبی (۱۴۰۱) در مقاله مشترک «ضرورت حفظ دستاوردهای فرهنگی، معنوی دفاع مقدس و بررسی تأثیرات جنگ نرم بر ساختار آن»، به تلاش دشمنان در تخریب

فرهنگ شهادت‌طلبی، ترویج ضد ارزش‌ها، تخلیه فرهنگی اشاره نمودند و راه برون رفت از این چالش‌ها را ضرورت حفظ آثار و ارزش‌های دفاع مقدس و مقابله با تهاجم فرهنگی با کمک خانواده، آموزش و پرورش، آموزش عالی خواندند؛

۲. زادمهر (۱۳۹۹) در مقاله «نقش تشکل‌های دانشجویی در پویایی فضای دانشگاه»، تشکل‌های دانشجویی را عرصه مهمی برای ایجاد حس مسئولیت‌پذیری برای دانشجویان خواند که اگر اعتمادی بین رؤسای دانشگاه و دانشجویان فعال در این تشکل‌ها ارتقا یابد، نقش مهمی در مبارزه با آسیب‌های اجتماعی موجود در دانشگاه و ایجاد فراغتی سالم و اثرگذار خواهد داشت؛

۳. نجفوند و وثیق (۱۳۹۸) در مقاله مشترک «تطبیق نماد و نشانه‌های دفاع مقدس در هنرهای تجسمی و معماری دفاع مقدس»، هنرهای تجسمی معماری دفاع مقدس را دارای عناصر مشترکی از قبیل عناصر انسانی، حیوانی، گیاهی، خطی - هندسی، معماری و بیجان دانسته‌اند که این همپوشانی نمادها منجر به ایجاد سبک بیانی دفاع مقدس می‌گردد؛

۴. سبکتکین ریزی و جعفری (۱۳۹۷) در مقاله مشترک «بررسی تأثیرگذاری اجتماعی - فرهنگی اردوهای راهیان نور دانش‌آموزی؛ مطالعه موردی دانش‌آموزان متوسطه شهر کرج»، با روش پیمایشی دریافتند هر ساله اردوی راهیان نور برای تکمیل درس آمادگی دفاعی در سراسر کشور برگزار می‌شود و بر رفتار و نگرش دانش‌آموزانی که در این اردوها شرکت می‌کنند، تأثیر بسزایی دارد؛

۵. ابوالحسنی (۱۳۸۸) در مقاله «کارکردهای تشکل‌های دانشجویی»، فصلنامه سیاست، دوره ۳۹، شماره ۴: ۱ - ۲۳. مهم‌ترین کارکرد تشکل‌های دانشجویی را کارکرد فردی، سیستمی، رفاهی، اجتماعی و فرهنگی یاد کرده است؛

۶. غفوری (۱۳۸۶) در مقاله «تشکل‌های اجتماعی و جامعه چند گفتار»، ضمن مروری بر نظریه‌های مختلف درباره معرفی جامعه چند گفتار، جامعه دموکرات را جامعه چندگفتار خوانده که گاه این چندگفتاری به دلیل غلبه حکومت‌های خودکامه یا فاصله گرفتن از جامعه مدنی و یا تقسیم قدرت سیاسی به وجود آمده و دلایل ناکامی آن را برشمرده است؛

۷. پهماسبی (۱۳۸۴) در مقاله «نقش تشکل‌های دانش‌آموزی در تربیت اجتماعی دانش‌آموزان مقطع متوسطه در استان لرستان» با توزیع پرسش‌نامه و بررسی نتایج بین ۶۰۱ نفر از دانش‌آموزان مقطع متوسطه لرستانی دریافتند بین عضویت دانش‌آموزان در تشکل‌های دانش‌آموزی با سه متغیر مشارکت‌پذیری، آگاهی‌های سیاسی و اجتماعی و فعالیت‌های خارج از مدرسه ارتباط معناداری وجود دارد.

مبانی نظری پژوهش

اسناد دفاع مقدس ابزار مقابله با جنگ روانی دشمن

جنگ نرم که در مقابل اصطلاح جنگ سخت قرار دارد، به هرگونه اقدام نرم روانی و تبلیغات رسانه‌ای اطلاق می‌شود که جامعه هدف را بدون درگیری و استفاده از زور و اجبار نشانه می‌گیرد. تهدیدات فرهنگی از خطرناک‌ترین نوع جنگ نرم هستند که بدون درگیری نظامی، افکار عمومی و اعتقادات مردم را متزلزل و بی‌ثبات می‌کند. دشمن برای تحقق جنگ نرم با حضور نامحسوس در جامعه، مخاطب شناسی و روان‌کاوی، گاه به وسیله خود افراد همان جامعه با تخریب ارزش‌ها و باورهای دینی و ملی، فرهنگ و اهداف خود را به مخاطب منتقل می‌کند و این جنگ نرم/ها از همان صدر اسلام نیز تاکنون بوده است؛ زیرا دشمن زمانی که توان مقابله نظامی و یا استدلال در برابر پیامبر (ص) را نداشت، با ایجاد رعب و وحشت، تمسخر، تفرقه افکنی، ناسزاگویی، شایعه پراکنی و... منجر به تزلزل در اراده مسلمانان می‌شد (متفکر، ۱۳۸۱: ۵۷-۵۲). عموماً نقطه کانونی توجه دشمن روی تخریب هویت دینی بوده است.

کشور ایران با وجود تنوع اقوام و ادیان، از جمله کشورهایی است که فرهنگ اسلامی ایرانی آن بر همه فرهنگ‌های درون‌مرزی‌اش غلبه دارد، از این رو دشمنان اسلام و ایران با تلاش شبانه‌روزی می‌کوشند با ترویج سبک زندگی غربی و جایگزینی آن با فرهنگ بومی، جوانان و سرمایه‌های ملی ایران را به سمت ضد ارزش‌ها و فرهنگ غربی برای دستیابی به منافع کشورمان سوق دهند؛ مثلاً تشکیل گروه‌های تروریستی، غیرمتمدن نشان‌دادن جوامع اسلامی، منجر به اسلام هراسی و جلوگیری از الگوگرفتن سایر جوامع از ایران برای مبارزه با استکبار جهانی می‌گردد (شهادت و محمودی صاحبی، ۱۴۰۱: ۱۲۲).

غرب با از بین بردن باورها و بی‌اعتنایی به احکام و سنت‌های رایج کشور با تمام توان و تجهیزات در فضای مجازی بر ذهن و رفتار جوانان و عموم مردم کار می‌کند تا با ترویج ضد ارزش‌ها از طریق رسانه‌های تبلیغاتی خود در ماهواره و اینترنت، گوشی‌های تلفن همراه، به تخلیه فرهنگی دست بزند تا فوراً فرهنگ بیگانه را جایگزین فرهنگ بومی نماید. او ابتدا با ایجاد تردید در ماهیت ارزش‌ها، بدون درگیری و خسارت مردم را به سمت منافع خود هدایت می‌کند (غلامرضایی، ۱۳۹۴: ۹۵).

متأسفانه از پیامدهای بد تخریب ارزش‌ها و تخلیه فرهنگی، فروپاشی نظام خانواده، مشروع جلوه دادن ضد ارزش‌ها و بی‌تفاوتی نسبت به سنت‌های اسلامی و فرهنگ بومی است که در این بین به ترتیب خانواده، مدرسه، دانشگاه و محیط کار نقش مهمی در تقویت فرهنگ دینی و ملی و استمرار دین‌باوری دارد؛ زیرا در دوران دفاع مقدس خانواده نقشی تعیین‌کننده در تقویت بنیان‌های دینی، رعایت احکام اسلامی و تشویق جوانان به دفاع از مرز و بوم داشت؛ در برخی موارد، پدر خانواده به همراه پسرانش در جبهه و خط مقدم حضور داشت و مادران نیز با اعتقاد به اینکه جهاد یک تکلیف الهی و امری مقدس است، در پشت جبهه به رزمندگان خدمات‌رسانی می‌کردند، مدارس و دانشگاه‌ها هم مملو از افراد انقلابی بود که دلشان برای حضور در جبهه می‌تپید و با وجود حضور برخی مخالفان از رزمندگان دانشجو و فرهنگی با سلاح قلم حمایت می‌کردند. اگرچه اکنون جنگ گرم به سمت جنگ سرد و نرم حرکت کرده، اما دشمن دیروز با همان روحیه پوستین عوض کرده است و قربانی می‌گیرد. کمرنگ شدن اعتقادات و بصیرت در جامعه، ترحم به دشمن، بی‌انگیزگی نسبت به آینده و بحران هویت از جمله آسیب‌هایی است که دشمن تا حدی توانسته است به اهداف خود نزدیک شود، اما فرهنگ عاشورا، اعتقاد به ظهور منجی عالم و مظلومیت مردم فلسطین از چهره پلید و زشت استکبار جهانی پرده برمی‌دارد و منجر به اعتماد به نفس و بصیرت‌افزایی می‌گردد.

بدیهی است شهدا از دل مردم برخاستند و برخی گاه روستازادگانی بودند که در کنار اشتغال به کشاورزی و دامداری، با شنیدن ندای هَلْ مِنْ نَاصِرٍ يَنْصُرُنِي حَسِينِ زَمَانٍ؛ یعنی امام خمینی (ره)، راهی جبهه شدند و با وجود حضور در جبهه سنگر علم و دانش را نیز رها نکردند. وجود ۳۶ هزار شهید دانش‌آموز در کشور گواه این مدعاست؛ بنابراین یکی از رسالت‌هایی که بر دوش

آموزش و پرورش است، معرفی شهدای شاخص دانش‌آموز، دانشجویان و دانشمندان شهید و رزمندگان کم سن و سالی است که با وجود اسارت همچون امام موسی کاظم (ع) متقیانه شهید شدند. معرفی شهدا، جانبازان، آزادگان و رزمندگان نخبه کمک می‌کند تا دانش‌آموزان فقط سویه تلخ و منفی جنگ را نبینند و به ابعاد مثبت جنگ از قبیل بالا رفتن روحیه جهادی، ابراز همدردی، سعه صدر، اتحاد ادیان و مذاهب برای نابودی دشمن، تلاش علمی در طراحی نقشه و ساخت ادوات و مسیرهای مقابله با دشمن، استفاده از انواع پدافندها و... هم توجه کنند. در کنار کتب درسی، بازدید از موزه‌های دفاع مقدس، سفر به «اردوی راهیان نور که از سال ۱۳۷۶ تاکنون برای بازدید از مناطق جنگی برگزار می‌شود» (سبکتکین ریزی و جعفری، ۱۳۹۷: ۱۵۴)، دیدار با خانواده‌های معظم شهدا، جانبازان و دعوت از آزادگان راوی برای شرح خاطرات اسارت و نحوه کنار آمدن با آن روزهای مشقت‌بار و... می‌تواند این گنجینه را کامل‌تر کند؛ زیرا دشمن بیشترین تلاش و سرمایه‌گذاری‌اش روی منحرف کردن نیروی انسانی جوامع اسلامی است؛ بنابراین هر چقدر آموزش و پرورش، بسیج مساجد و محلات، سپاه، ارتش و... در این مسیر بیشتر تلاش کنند، دشمن در رسیدن به اهداف شوم خود ناکام‌تر می‌گردد و برعکس اگر در راستای مقابله با جنگ نرم خانواده‌ها، دانش‌آموزان و اولیای مدرسه آموزش صحیحی در شیوه درست امر به معروف و نهی از منکر نبینند، دشمن به اهداف خود نزدیک‌تر می‌شود. آموزش و پرورش برای تأمین محتوا ناگزیر است از وجود اسناد شهدای بنیاد شهید، بنیاد حفظ آثار و ارزش‌های دفاع مقدس و رزمندگان ارتشی و سپاهی به عنوان حافظه شفاهی عرصه ایثار و شهادت استفاده کند تا دانش‌آموزان درک صحیحی از اسلام، انقلاب، آرمان‌های امام راحل (ره) و امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، شهدا و دشمن‌شناسی و راه‌های مقابله با آن پیدا کنند. همچنین، از آنجایی که روحیه فداکاری رزمندگان ایرانی سرلوحه رفتار ملت‌های آزادی‌خواه دیگر از قبیل مصر، لیبی، فلسطین، لبنان، سوریه، عراق، مصر، یمن و... قرار گرفت و امام خامنه‌ای (ره)، رهبر، فقیه، جانباز، فرمانده کل قوای ایران و... به عنوان رهبر شیعیان جهان کانون توجه آنان در تعیین خط و مشی دینی و سیاسی جهان اسلام شناخته شدند؛ بنابراین کشوری با این سرمایه‌های معنوی عظیم لازم است برای پاسداشت آرمان‌های انقلاب در قالب طرح‌های دانش‌آموزی و

دانشگاهی و درمانی کار جهادی ابتکاری از خود نشان دهد و آن را به جهان اسلام صادر نماید تا یاد و راه شهدا تداوم یابد.

ظرفیت‌های ناکرانمند اسناد شهدا در تولید محتوا و ترویج فرهنگ ایثار

بی‌تردید اسناد دفاع مقدس بزرگ‌ترین منبع پژوهشی در زمینه حفظ، نشر و بازتولید ارزش‌های دفاع مقدس هستند که نقش بازدارندگی در تحریف حقایق دفاع مقدس دارند و فرصت‌هایی را برای تولید محتوا در حوزه‌های مختلف تربیتی - اخلاقی، ادبیات پایداری، داستانی و نمایشی، فرهنگ و هنر، معماری و شهرسازی و... فراهم می‌کنند، اما باوجود اهمیت این اسناد گرانسنگ، چالش‌هایی برای شیوه گردآوری، دسترسی، پژوهش و ترویج آن‌ها وجود دارد که ضرورت راه‌اندازی یک بانک جامع اطلاعاتی از اسناد دفاع مقدس احساس می‌شود. این چالش‌ها را می‌توان در مثلث داده‌ها، گردآورندگان، شیوه گردآوری و بازنشر گنجانند.

آشنایی با اسناد دفاع مقدس و انواع آن

به هر اثری که مرتبط با شهدا، جانبازان و آزادگان باشد و مستقیماً نام و یاد دفاع مقدس را یادآور شود، اسناد دفاع مقدس اطلاق می‌شود که متنوع‌اند و می‌توان از روی این اسناد هزاران فیلم‌نامه، نمایشنامه، داستان، مقاله و... نگاشت و در اختیار عموم قرار داد. اسناد دفاع مقدس افزون بر قسمت معاونت پژوهش و تبلیغات بنیاد شهید و امور ایثارگران، در اختیار سازمان‌های همسوی دیگری از قبیل: بنیاد حفظ آثار و ارزش‌های دفاع مقدس وابسته به ستاد کل نیروهای مسلح، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ وابسته به سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، هیئت معارف جنگ وابسته به ارتش و... نیز قرار دارد (میرکاظمی، ۱۳۹۲). انواع این اسناد و مراحل گردآوری آن را می‌توان در جدول و نمودار ذیل خلاصه نمود:

جدول ۱. گونه شناسی اسناد دفاع مقدس

انواع اسناد دفاع مقدس	
اسناد مکتوب	وصایای شهدا، خاطرات هم‌زمان، قوانین و فرامین، متون مذهبی، نامه، دست‌نوشته و...
اسناد مادی	آثار و بقایای به‌جامانده از شهید، راه‌های مواصلاتی، سنگرها و کانال‌ها، مقابر شهدا، ابزارآلات جنگ، نقشه و...
اسناد سمعی و بصری	نوارهای سخنرانی، ویدئوها، نگاتیو، عکس‌ها و...

منبع: (بهادر قیّم، ۱۳۹۳: ۴۳)

نمودار ۱. اصول گردآوری و تدوین اسناد دفاع مقدس (دسته‌بندی از بهادر قیّم، ۱۳۹۳: ۴۵)

بر اساس نمودار بالا، برای مستندنگاری در حوزه دفاع مقدس باید هدف از مستندنگاری مشخص باشد و به یک تیم کاری باسواد متخصص در حوزه مستندنگاری با شمّ پژوهشی بالا، بسته سؤالات مناسب، کیفیت ابزارهای ضبط و ثبت، هماهنگی و کسب اطمینان از همکاری، تسلط

به کار با رایانه، روش پیمایشی و تحلیل محتوا نیاز است. از آنجایی که دانش آموزان و دانشجویان در محیط‌های آموزشی با اصول مصاحبه و خبرنگاری و تهیه گزارش، نحوه برخورد با خانواده شاهد و ایثارگر به شکل عملی آشنا نشده‌اند، لازم است کارگاه‌های آموزش شیوه پرسش‌گری، انتخاب نوع راوی و... تشکیل داده شود و نکاتی از قبیل: تأمین اعتبار کافی برای در اختیار گذاشتن ابزارهای مناسب ضبط صدا، دوربین عکاسی و تأمین هزینه ایاب و ذهاب جهت گردآوری اسناد دفاع مقدس، استفاده از زبان بومی در کنار زبان فارسی در مصاحبه با افراد مسن، ترجیحاً انتخاب راویان مسن یا صعب‌العلاج و دست اول که به دلیل کهولت سن یا بیماری ممکن است از دست بروند، ارتباط صمیمانه، احساس تعهد در ثبت اطلاعات بدون تحریف، صرف حوصله، دقت و وقت کافی برای مصاحبه حضوری باید مدنظر قرار گیرد.

پس از گردآوری، نوبت به آنالیز یا تحلیل اطلاعات می‌رسد که مصاحبه‌گر باید با روش نقدانه اطلاعاتی که از منابع و راویان متعدد به دست آورده به شکل انتقادی ارزیابی کند و اگر مغایرتی بین گفته‌های راویان مشاهده کرد، پژوهش‌های خود را بیشتر کند. سپس نوبت به تدوین متن می‌رسد، زیرا عکس‌ها، ویدئوها و صداهایی که ضبط شده‌اند، صرفاً داده‌هایی خام و شفاهی هستند که نیاز به مستندسازی و مکتوب سازی دارند تا ماندگار شوند. در مرحله تدوین، مصاحبه‌گر می‌تواند لابه‌لای مصاحبه عکس‌های اسناد موجود را هم درج کند یا متن اصلی و دست نوشته اصلی شهید را هم اسکن کند و به نمایش بگذارد؛ زیرا گاه تأثیر عکس‌های شهدا و ایثارگران نقش مهمی در تقویت پیام و مفهوم مدنظر گوینده دارد. در نقل مطالب، آیات قرآن، آموزه‌های دینی، احادیث نبوی و تاریخ اسلام را نیز همراه کند تا بر تأثیر متن بیفزاید. در مرحله تدوین متن باید روان‌نویسی شود تا با زبان ساده و قابل فهم، عموم مردم بتوانند با آن ارتباط برقرار کنند. این نکته را باید در نظر داشت که به دلیل فاصله نسلی و احتمال تهاجم فرهنگی باید به مقایسه و مقارنه دوران دفاع مقدس که روحیه همدلی و تعاون بیش‌تر از زمان حال بود، با دوران جدید پرداخت و گاه با تصویر کردن شهدا به موجوداتی کاملاً فرازمینی نباید پیروی از سیره آنان را دور از انتظار ساخت.

فرصت‌های جدید پژوهشی در حوزه اسناد دفاع مقدس

در سال‌های اخیر به دلیل داشتن شهدای مدافعان حرم، مدافعان امنیت، شهدای هسته‌ای، مدافعان سلامت و شهدای امنیت ارزش‌های دفاع مقدس مجدداً بازتولید شده‌اند و نسلی که جنگ تحمیلی را ندیده بود طی همسایه شدن با خانواده‌های مدافع حرم، هسته‌ای، امنیت و سلامت و همکلاس شدن یا هم مدرسه شدن فرزند شهید با آنان به این سمت مجدداً سوق داده شده‌اند. بی‌تردید برگزاری یادواره‌های شهدا در سطح محلی و ملی، طرح غربالگری کرونا به نام شهید حاج قاسم سلیمانی، پویش نذر آرزوها و نذر خون به یاد شهدایی که به آرزویشان رسیدند و با دادن خون خود نهال انقلاب را به درختی تنومند بدل کردند، از دستاوردهای ارزنده‌ای است که باید پاسداری شوند، اما با همه ارزندگی و جهانی بودن این ارزش‌ها باز هم کاستی‌ها و موانعی برای پژوهش در عرصه بهره‌گیری از اسناد دفاع مقدس وجود دارد که گاه بی‌اطلاعی پژوهشگر از مجراهای دریافت اسناد یا محدودیت در دسترسی، او را از ادامه کار یا رفتن به این حوزه بازمی‌دارد. حال آنکه شهدا و رزمندگان افرادی چند بُعدی بودند که برای تحلیل شخصیت آنان باید همه ابعاد زندگی آنان مورد توجه قرار گیرد؛ مثلاً روحیه تقوا، جهادگری، عبادت در همه حال و... از مواردی است که باید عملاً در سیره شهدا جست‌وجو شود و فقط خلاصه کردن آن در کلماتی محدود نمی‌تواند گویایی لازم را برای تأثیرگذاری داشته باشد؛ زیرا مصداق‌های رفتاری برای دریافت‌کنندگان پیام شهدا یا خوانش عین متن وصایای شهدا به مراتب تأثیرگذارتر است. اگر پیام شهدا آزادانه در اختیار عموم قرار گیرد تا شهدا خود به تربیت مادی و معنوی نسل جدید اقدام کنند، شاهد پراکنش فضای معنوی‌تری در مقابله با تهاجم فرهنگی خواهیم بود.

چالش‌های پژوهش در حوزه اسناد دفاع مقدس

بی‌تردید روزانه در حال از دست دادن شماری از حافظه‌های شفاهی دفاع مقدس از قبیل جانبازان، آزادگان، والدین شهدا و... هستیم که گاه از نگاه مصاحبه‌گران و مستندنگاران دور می‌مانند که چالش‌های پژوهشی زیر مانع از دستیابی به هدف مطلوب و بهره‌برداری مناسب از سرمایه‌های انقلاب و دفاع مقدس می‌گردد. این چالش‌ها را می‌توان در سه محور داده‌ها، گردآورندگان و

شیوه بازنشر بررسی نمود و برای رفع این چالش‌ها راهکارهای ابتدایی معرفی کرد تا از هزینه‌های جبران‌ناپذیر مادی و معنوی این اسناد کاسته شود:

نمودار ۲. چالش‌های پژوهش در حوزه اسناد دفاع مقدس

دشواری دسترسی به داده

اسناد دفاع مقدس گاه نیاز اساسی چند نهاد یا سازمان است، اما در اختیار آنان قرار نمی‌گیرد یا راه دستیابی به آن‌ها با دشواری روبه‌رو است. این دشواری را می‌توان هم در دسترسی به اسناد داخلی و هم خارجی مشاهده نمود:

۱. بسیاری از اسناد دفاع مقدس از قبیل عکس‌ها، خاطرات و گاه دست‌نوشته‌های برخی از شهدا در اختیار خانواده‌ها قرار دارد که اگر با اسکن کردن اطلاعات یا تصویر برداری، مجدداً این اسناد به خانواده‌ها برگردد یقیناً آنان همکاری خوبی با سازمان‌های متولی گردآوری اسناد خواهند داشت؛

۲. برخی افراد به دلیل فراموشی، غلبه لهجه بومی یا ناتوانی در رساندن منظور به نحو مطلوب یا فشارهای سیاسی حاکم بر محیط استان یا مکان مصاحبه و برخی حُصار، اصل بی‌طرفی در نقل خاطرات را رعایت نمی‌کنند و از نقل بعضی از مسائل سرباز می‌زنند و رغبت چندانی برای همکاری با مصاحبه‌گران ندارند. در این موارد، مصاحبه‌گر باید ضمن تسلط بر زبان محلی و استعمال این زبان در مصاحبه، نشان دادن عکس، معرفی دوستان و هم‌سنگری‌ها، منطقه عملیاتی و بردن گوینده در فضایی حسی، با جلب اعتماد به یادآوری اطلاعات پیشینی که از بقیه راویان شنیده بپردازد تا کم‌کم تبادل اطلاعات شکل بگیرد؛ زیرا گاه با اقداماتی

شتاب‌زده بستر و فضای مناسبی برای مصاحبه فراهم نمی‌شود. درحالی‌که می‌توان با دعوت حضوری یا درخواست مکتوب‌سازی خاطرات در وقتی مناسب این تاریخ شفاهی ارزنده به خوبی مستند شود؛

۳. پژوهش‌های حوزه‌ی دفاع مقدس باید بعدی دوجانبه داشته باشد؛ یعنی روایت هر دو کشور مهاجم و مدافع را در برگیرد. خوشبختانه مرتضی سرهنگی با کتاب *اسرار جنگ به روایت اسرای عراقی* کوشید تا از زبان اسرای کشور مهاجم که در اردوگاه‌های ایران به سر می‌بردند، از زبان خود عراقی‌ها، از اسرار جنگ تحمیلی پرده بردارد و خلأ پژوهشی این حوزه را برطرف کند. افزون بر اسراء، پزشکان، زندانبانان دیروز عراقی، خبرنگاران خارجی، مأموران صلیب سرخ هم می‌توانند در دایره کار گنجانده شوند؛

۴. پژوهش‌های انجام‌شده هرچند با وقت و هزینه بالا انجام می‌شوند، اما غالباً در اختیار عموم علاقه‌مندان قرار نمی‌گیرند و اطلاعات موجود در فضاهای مجازی غالباً ناقص و گاه غلط هستند و پژوهش‌ها بیشتر به صورت مواد خام نگهداری می‌شوند و مشخص نیست با چه موضوعیتی دسته‌بندی و تحلیل شده‌اند. درواقع، هنوز به مرحله کاربردی کردن نرسیده‌اند؛ هرچند در سال‌های اخیر اغلب اسناد از حالت اسکن خارج شده و مجدداً حروف‌نگاری (تایپ) شده‌اند، ولی پژوهش‌گر چون تخصص لازم برای بهره‌برداری صحیح از اطلاعات را ندارد، اسناد را فقط رونویسی می‌کند که گاه اسنادی دست دوم یا سوم هستند؛

۵. با وجود طرح جنگ تحمیلی ایران و عراق در مجامع بین‌المللی و ستایش مسلمانان جهان از رزمندگان ایرانی با رهبری مدبرانه بنیانگذار انقلاب اسلامی، امام خمینی (ره)، هنوز دایره معارفی کاملاً الکترونیکی از شهدا مثل: فرهنگ جغرافیا، تاریخ، مشاهیر، شاعران و نویسندگان، خانه کتاب و... وجود ندارد و یک پژوهش‌گر تنها با داشتن نامه کتبی از سازمان خود می‌تواند از اسناد محدودی با گزینش و انتخاب سازمان مبدأ مستنداتی را اخذ کند؛ بنابراین فقدان وجود یک بانک جامع اطلاعاتی به شدت احساس می‌شود تا تحقیق در حوزه دفاع مقدس به گفتمانی عمومی تبدیل شود (علائی فعال، ۱۳۹۹) اگر بنیاد شهید هر یک از استان‌ها با داشتن فرم مشترک گردآوری اسناد در سامانه سجایا (سیستم جامع ایثارگران)، اطلاعات را پایش و موارد

جدیدی را به آن اضافه کنند و سپس در اختیار کتابخانه اسناد ملی قرار دهند، بسیاری از مشکلات دسترسی و روایی اسناد حل خواهد شد؛

۶. با این که در جنگ تحمیلی و جبهه مقاومت، یک لشکر متشکل از رزمندگان چند استان یا کشور مختلف بوده است، اما با اتمام عملیات افراد خبری از هم ندارند ولی تمامی اطلاعات آنان در اختیار لشکر اعزام کننده قرار دارد که می تواند منبع خوبی برای بازخوانی و راستی آزمایی اسناد باشد؛ اما غالباً از این اطلاعات برای استعلام حضور در جبهه و نواحی آسیب دیده بدن برای طرح در کمیسیون پزشکی جهت اقدام برای احراز جانبازی استفاده می گردد؛

۷. با وجود جان فشانی های زیاد رزمندگان در جنگ تحمیلی و تنوع واحد اعزام کننده آنان مثل ارتش، سپاه، نیروی انتظامی، بسیج و سایر، همگی در یک ترکیب و آرایش نظامی در جبهه حاضر، هم سنگر و هم سفره شدند و با هدفی مشترک به یکدیگر امداد رسانی می کردند. در این راستا، اسنادی مثل کالک، نقشه عملیات ها، فیلم و... به دلایلی مثل محرمانه دانستن، مفقود شدن یا منهدم شدن در اختیار آنان قرار نمی گیرد تا در بازخوانی خاطرات از آنها استفاده گردد.

ناکارآمدی گردآورندگان

ناکارآمدی گردآورندگان اسناد دفاع مقدس از جهاتی مربوط به خود گردآورندگان و از سویی ناشی از عدم همکاری سازمان های متولی ارائه دهنده اسناد است؛ زیرا به دلیل ماهیت مردمی بودن انقلاب و دفاع مقدس و آزادی قلم در حوزه نشر دفاع مقدس بسیاری به تألیف و توزیع اطلاعاتی گاه متناقض، جانبدارانه، غلوآمیز و تحریف گونه اقدام کردند؛ مثلاً فردی به دلیل هم‌رزم بودن با یک رزمنده به جای توصیف رزمنده بیشتر به درشت نمایی خود پرداخته است و گویی کل کتاب تعریف رشادت های خود اوست. شمار زیاد کتاب خاطرات شهدا، اسرا و... نشان از استقبال زیاد و محدودیت های کم در خصوص نشر کتاب هایی با محتوای دفاع مقدس دارد و گاه آزادگان از نویسندگان یا فیلم هایی که درباره آنان نگاشته و ساخته شده گله دارند و معتقدند باید این خاطرات از زبان خود اسرا بدون تحریف و دست کاری انعکاس یابد تا جامعه بداند که

آنان در دوران اسارت چه سختی‌هایی کشیدند و قدر صبر و گاه تقیه آنان را بدانند. همچنین محدودیت در دسترسی به منابع دست اول و امکانات مالی ضعیف، منجر به انتشار اسناد ضعیف و کم جانی شده است که نیاز به بازنگری دارد، اما مشروح این ضعف‌ها عبارت‌اند از:

۱. اتکا به اقدام فردی به جای اقدام جمعی اولین آسیب در این نوع پژوهش‌هاست؛ زیرا بعد از مدتی محقق انگیزه اولیه خود را از دست می‌دهد که خطاهای بسیاری در کارش بروز خواهد کرد. درحالی‌که دفاع مقدس ماهیتی جمعی داشته و با جلب مشارکت دیگران می‌توان از تجربیات بقیه هم استفاده کرد و یک کار نوآورانه و سهل‌الوصول ارائه داد. نتیجه حاصل از اقدام فردی، پژوهش‌های تکراری و گاه جزئی نگر و نبود ارتباطی تعاملی بین گروه‌هاست که منجر به اتلاف وقت، هزینه‌های تکراری و گاه نتایج متناقض می‌گردد؛
۲. با وجود کمیت زیاد گردآورندگان اسناد شهدا، پژوهشگران تخصصی این حوزه انگشت‌شمارند و تمام اسناد در اختیار آنان قرار نمی‌گیرد؛ بنابراین تربیت نیروی انسانی متخصص و پژوهش‌گر می‌تواند از دوباره‌کاری، اتلاف وقت و هزینه تا حد زیادی بکاهد و منجر به تولیدات ملی - فرهنگی مؤثری برای دانش آموزان و دانشجویان حوزه‌های مختلف علوم انسانی، صنایع دفاعی و... گردد؛
۳. عدم استفاده از ابزارهای صوتی - تصویری در هنگام مستندنگاری و اتکا به ثبت کاغذی که ضمن دشواری در ناخوانایی از تأثیرگذاری کمتری برخوردارند. همچنین پرسش‌های مصاحبه که اغلب سازمان‌ها برای نیل به اهداف خاص خود طراحی می‌کنند، عموماً کلیشه‌ای، جدولی، پراکنده و گاه بی‌ارتباط به یکدیگرند و فضا را برای پرواز ذهن راوی محدود می‌کنند. اینجا مصاحبه‌گر می‌تواند با تغییر بسته‌های سؤال و داشتن اطلاعاتی از قبل با هدف تقریب ذهن راوی این نقصان را برطرف کند. ازاین‌رو، لازم است در مدارس و دانشگاه‌ها کارگاه‌هایی برای آموزش سخنوری و اصول پرسش‌گری و مصاحبه راه‌اندازی شود؛ زیرا برای ثبت این اسناد خطیر و سرمایه ملی نباید سهل‌انگاری کرد. ازاین‌رو، همه مصاحبه‌گران در کارگاه‌های مصاحبه‌گری و روایت‌گری شرکت کنند تا ضمن کارشناسی از حس و حال مخاطب و شیوه برخورد درست با راویان، بدون فوت وقت، راه اصولی پرسش‌گری و ثبت درست خاطرات بدون غلو، تحریف یا حذف را بیاموزند و برای کم و

زیاد نشدن مطالب یک نفر را با خود همراه کنند تا با دوربینی با کیفیت از برنامه مصاحبه فیلم برداری کند یا حداقل با ضبط صوت صدابرداری نماید. پس از ثبت مواد خام یا همین اسناد پراکنده، باید مصاحبه ساماندهی شده، با سایر اطلاعات ترکیب و ویرایش شود تا در اختیار بانک اسناد و رسانه قرار گیرد. پیش از مرحله واگذاری اطلاعات، راستی آزمایی نقل قول‌ها از دشوارترین کارها در حوزه مستندنگاری تاریخ شفاهی دفاع مقدس است؛ زیرا عدم فهم مشترک از یک حادثه و برداشت‌های متعدد در زوایای مختلف ذهن راویان، کار گزینش مسندات را برای ثبت نهایی سخت می‌کند. برای حل این مشکل، نقل مکرر یک واقعه از زبان افراد مختلف یا اصطلاحاً تواتر می‌تواند دلیل محکمی بر درست بودن روایت باشد؛

۴. طی دیدار با خانواده‌های شهدا و ایثارگران می‌توان به روایت زنان به عنوان نیمه گمشده و گاه فراموش شده خاطرات رزمندگان و شهدا پی برد که نقشی کلیدی در حمایت‌های مادی و معنوی از رزمندگان در جنگ تحمیلی داشتند و گاه با ایفا کردن نقش پرستار راه حضرت زینب (س) را ادامه دادند تا آسیبی به سایر اعضای خانواده وارد نشود و در بسیاری از مصاحبه‌ها اغلب زنان از قلم می‌افتند و اگر فضای امنی برای آنان جهت نقل خاطرات فراهم شود، همکاری خوبی خواهند کرد. کما اینکه بیش از چهل کتاب به قلم بانوان این مرز و بوم از خاطرات جنگ و پس‌از آن وجود دارد. خوشبختانه در مقایسه با گذشته بانوان از سواد کافی برای نقل و نگارش خاطرات برخوردارند؛ مثلاً برخی از مادران شهدای مدافع حرم به چاپ خاطرات فرزندان‌شان همت گماشته‌اند که به دلیل معاصر و هم‌دوره بودن این رزمندگان می‌تواند تأثیر شگرفی بر نسل نوجوان و جوان داشته باشد و بن مایه خوبی برای تولیدات هنری و ادبیات داستانی و نمایشی کشورمان باشد مثل کتاب مؤذن باران خاطرات شهید مدافع حرم آستانه اشرفیه از زبان مادرشان به نام منور جعفری؛

۵. انتخاب راویان دست دوم و سوم که اغلب اطلاعات خرد، ناقص و گاه متناقضی ارائه می‌دهند که از روایی اسناد می‌کاهد. به نظر می‌رسد فرماندهان از منابع دست اول‌اند که لیست تمام پرسنل، منطقه‌های عملیاتی، ساختار و آرایش نظامی در منطقه را به یاد دارند یا اسناد مکتوبی در اختیار آن‌هاست (بابایی، ۱۳۹۰). ضمن این‌که گاه با خانواده‌های

رزمندگان هم آشنایی داشته‌اند؛ البته می‌توان بعد از فرمانده، به سراغ فرمانده گروهان و دسته رفت و سپس دوستان، هم‌سنگری‌ها، همسایه، خواهر و برادر، والدین و...؛ زیرا هر کدام از این افراد مثل یک جورچین قسمتی از زندگی شهدا را تکمیل می‌کنند و نباید انتظار داشت که یک نفر اطلاعاتش درباره شهید کامل باشد. گاه روایاتی که والدین تعریف می‌کنند از زبان هم‌سنگری‌های شهید است چون اغلب آنان در زمان شهادت کنار فرزند خود نبوده‌اند و از خلق و خوی او در جبهه، پست خدمتی، منطقه و نام عملیات، محل شهادت و... شهید خبر نداشتند. گاه شهید رازی یا وصیتی را با دوست خود در میان گذاشته که والدینش بی‌اطلاع‌اند؛

۶. روش‌شناسی درستی برای راستی‌آزمایی آمارهایی که پژوهش‌گران ارائه می‌دهند، وجود ندارد. گاه اتفاق می‌افتد که دو گروه آمارهای متناقضی به دست می‌آورند.

ضعف در باز نشر

تاکنون چند نسل از انقلاب اسلامی و دفاع مقدس گذشته است که لازم است این نسل‌ها با ارزش‌های دفاع مقدس آشنا شوند و مدارس و دانشگاه‌ها در کنار خانواده‌ها به نسل‌هایی که انقلاب و جنگ را ندیدند، باورهای انقلابی و ارزشی را منتقل کنند:

۱. بسیاری از اسناد دفاع مقدس آن‌چنان شیرین و نکته‌دارند که متأسفانه از آن‌ها برای ساخت قصه، داستان کوتاه، رمان، فیلم و سریال استفاده چندانی نمی‌شود و اغلب تلی از اسناد و مصاحبه‌نگاری‌ها روی هم انباشته می‌شوند. درحالی‌که می‌توان با افزودن تکنیک‌هایی مثل تنوع در روایت، بازی با زمان، انتخاب بازیگران محبوب در نقش اول، صحنه‌هایی ماندگار را در تاریخ ادبیات دفاع مقدس از شور و شعور حسینی رزمندگانمان در دوران سیاه طاغوت و جنگ تحمیلی رقم زد؛

۲. هریک از ادیان الهی در هر دوره‌ای با توجه به مقتضیات زمان، دانش و معرفت جدیدی به مردم عرضه می‌کرد و یکی از دلایل استمرار نبوت، تکامل تدریجی آن بود، بنابراین عدم نوآوری در شیوه نشر ارزش‌های دفاع مقدس نیز به بدنه درخت تنومند انقلاب آسیب می‌زند؛ مثلاً در بین شهدا، دانش‌آموزان، دانشجویانی به فرمان امام خمینی (ره) در جبهه صف‌آرایی

کرده بودند که خواندن زندگینامه آنان و وصیت‌نامه‌هایشان می‌تواند در کتاب‌های درسی دانش آموزان، روایت راهبان نور، فیلم‌نامه‌ها و نمایشنامه‌ها، کلیپ‌ها، پادکست‌ها و... تحولی معنوی ایجاد کند و افزون بر چسباندن تصاویر شهدا بر خیابان‌ها، نام‌گذاری کوچه‌ها و میدان‌ها، نام مدارس و... که صامت‌اند باید به اقدامات شنیداری - دیداری برای حس کردن روح شهدا در جامعه برای نسل‌هایی که شهدا را ندیدند، دست زد. اگر وصیت‌نامه‌های شهدای دانش‌آموز به سهولت در اختیار دبیران پرورشی مدارس قرار گیرد تا سر صف از سوی خود دانش‌آموزان برای هم سن و سالانشان با معرفی کوتاهی از زندگینامه شهدا قرائت شود و در کنارش کل وصیت‌نامه سیاسی - عبادی امام خمینی (ره) به چند قسمت برای قرائت از اول تا پایان سال تقسیم شود تا دانش‌آموزان با بیانات بنیان‌گذار انقلاب اسلامی آشنا شوند، نقش مهمی در تحکیم عقیده و خودکفایی ایران اسلامی خواهد داشت.

روش پژوهش

در این پژوهش، برای مطالعه نقش ترکیبی شکل‌ها و سازمان‌ها در مردمی کردن فرهنگ ایثار و شهادت سعی شده از طرح‌هایی که با نام لاله در مدارس، بنیاد حفظ آثار و بنیاد شهید اجرا می‌شود، طی مصاحبه با افراد مجری و کارشناسان فرهنگی هر سه سازمان نقاط قوت و ضعف چهار طرح آلاله‌ها، سلاله‌ها، میهمانی لاله‌ها و لاله‌های روشن با روش توصیفی - تحلیلی و گردآوری اطلاعات با منابع کتابخانه‌ای و الکترونیک معرفی و راهکارهایی برای عملکرد بهتر سازمان‌های مجری ارائه شود. به دلیل نو بودن موضوع، نبود منابع کافی چاپی در خصوص هر چهار طرح مذکور و گستردگی قلمرو آنها بیشتر به توصیف اقدامات و آسیب‌شناسی بسنده شده است که پژوهشگران بعدی می‌توانند این طرح‌ها را با ابزار پرسشنامه و روش‌های کمی نیز بررسی نمایند.

یافته‌های پژوهش

چرایی انتخاب لاله به عنوان نماد ایثار و شهادت

نماد (symbol) در لغت به معنای نمود، نما و نماینده است. نماد در اصطلاح ادبی به چیزی گفته می‌شود که علاوه بر مفهوم ظاهری بر مفاهیمی فراعینی نیز دلالت کند؛ مثل کاربرد صلیب به عنوان نماد مسیحیت، برگ زیتون نماد صلح، سرو نماد آزادگی، مشک آب و دست بریده در تشیع نماد دست حضرت ابوالفضل (ع)، ترازو نماد عدالت و...

فلسفه شکل‌گیری نمادها این است که «نشانه‌های زبانی بر اثر کثرت تکرار، اندک‌اندک به کهنگی می‌گیرند و بار معنایی خود را از دست می‌دهند. برای نوسازی این نشانه‌ها با کمک آشنایی‌زدایی و سایر ترفندهای هنری، جانی تازه در کالبد بی‌جان زبان دمیده می‌شود و با کمک نمادها فرهنگ گذشته به امروز پیوند می‌خورد» (رضایتی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۲۱) **دربارهٔ واژهٔ لاله**، در فرهنگ‌های لغت بیشتر به مفهوم قاموسی واژهٔ لاله نظر داشته‌اند، اما «در ادبیات فارسی و اشعار شاعران غالباً مفهوم نمادین لاله با ۲۰۳ تصویر گوناگون در شعر ۶۳ شاعر به کار رفته است» (نبی‌لو، ۱۳۸۸: ۳۳۳).

تعریف قاموسی لاله عبارت است از: «لاله گیاهی از تیرهٔ سوسنی‌ها از لال به معنی سرخ، معرب آن لعل و همان شقایق است. انواع آن داغدار قرمز، زرد و سفید است. لالهٔ قرمز دارای لکه‌های سیاه است به همین دلیل داغدار می‌خوانندش» (انوشه، ۱۳۷۶، ج ۲: ذیل لال).

در ادبیات فارسی لاله را همان شقایق نعمانی نیز یاد کرده‌اند که به شکل‌های مختلفی برای تصویرسازی‌های شاعرانه به کار رفته و این تصویرسازی به فراخور هر دوره متفاوت بوده است؛ لاله به خاطر سرخی تند و برازندگی قامت، عمر کوتاه و زود پرپر شدنش، به عاشقی پاکباز و دل‌سوخته و نمادی از شهید یاد می‌شود به همین دلیل آرمانی و مقدس جلوه می‌کند. این نماد در شعر حماسی فردوسی برای اولین بار با تناسب لاله و خون و لاله و کفن به کار رفت. واژهٔ لاله در طول دوران‌ها و سبک‌های مختلف شاعری با فراز و فرودهایی همراه بوده است تا اینکه در شعر مشروطه مجدداً احیا گردید و رفته‌رفته از زمان تأسیس بنیاد شهید در ۲۸ اسفند ۱۳۵۸ روی آرم بنیاد شهید هم جای گرفت. شکل ظاهری لاله که شبیه جام و ساغر است، سرخی و

گلگونی آن به خون و کفن مانند شده، تشبیه لاله به رخ معشوق و شهید، خال سیاه درون لاله به سويدای دل و داغ جگرسوز، چشم شیر و خال بدن پلنگ مانند شده، باز بودن گل لاله به خندانی چهره، در هم تنیده بودن گلبرگ‌های لاله به خیمه و صدف و بالین و پای در گل بودن لاله به اسارت، و حضور او در دشت به سرگردانی تشبیه شده است (نبی لو، ۱۳۸۸: ۳۳۴)، اما کم‌کم لاله از مفهوم تشبیهی خارج و به استعاره تبدیل شده است و گویی معشوق خود لاله است نه شبیه لاله. در شعر حافظ تناسب لاله با شهید خونین کفن بدین شکل آمده:

با صبا در چمن لاله سخن می‌گفتم   که شهیدان که‌اند این همه خونین کفنان
گفت حافظ من و تو محرم این راز نه‌ایم   از می لعل حکایت کن و شیرین دهنان
(غزل ۳۸۷، ابیات ۸ و ۹)

در آغاز شعر فارسی و در سبک خراسانی شعرا بیشتر از شکل ظاهری و جنبه‌های مادی و زمینی لاله برای تصویرسازی الهام گرفته‌اند؛ مثل تشبیه لاله به جام، اما از سبک عراقی به بعد در اشعار سعدی و حافظ لاله مفهومی آسمانی و فرازمینی یافت؛ زیرا در این سبک بیشتر از صنعت ادبی استعاره به جای تشبیه استفاده شد و لاله استعاره‌ای از یار زمینی یا آسمانی گردید (رضایتی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۲۱).

در بین طرح‌های فرهنگی مختص به پاسداشت یاد و خاطره شهدا، طرح لاله‌های روشن، آلاله‌ها و سلاله‌ها و میهمانی لاله‌ها کلمه لاله در آن‌ها تکرار شده است، که لازم است هر یک از این طرح‌ها تشریح گردد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

نقش ترکیبی سازمان‌ها در ترویج فرهنگ ایثار علوم انسانی الف) آموزش و پرورش و طرح لاله‌های روشن

بر اساس سند تحول بنیادین در آموزش و پرورش، تحقق هدف کلی تربیت، کسب آمادگی فردی و جمعی دانش‌آموزان برای حیات طیبه در همه ابعاد و مراتب جهت تکوین هویت ایرانی اسلامی است که در شش ساحت تربیتی از قبیل: ساحت تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی؛ ساحت تربیت زیستی و بدنی؛ ساحت زیبایی‌شناختی و هنری؛ ساحت تربیت اقتصادی و حرفه‌ای؛ ساحت علمی و فناوری؛ ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی جای می‌گیرد (مبانی نظری تحول

بنیادین در آموزش و پرورش، ۱۳۹۰: ۱۵۳). آموزش و پرورش برای تحقق اهداف ساحت تربیتی - سیاسی تشکیلات متعددی را در بدنه آموزش و پرورش و درون مدرسه ایجاد کرده است که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از: سازمان دانش‌آموزی پیشنشان (پسرانه) و فرزنانگان (دخترانه)، خبرگزاری دانش‌آموزی پاما، همیار مشاور، تشکل هلال‌احمر، راهیان معرفت، انتخابات دانش‌آموزی، اتحادیه انجمن اسلامی و... همه این تشکل‌ها در مدرسه و با فعالیت خود دانش‌آموزان ایجاد و اداره می‌شوند تا طی جامعه‌پذیری، کارهای مشارکتی و جمعی را یاد بگیرند و روحیه خودباوری، اعتمادبه‌نفس، هویت دینی و ملی، مسئولیت‌پذیری و پرسش‌گری در فکر و روح آنان تقویت شود.

یکی از رسالت‌های مهم آموزش و پرورش، ترویج فرهنگ ایثار و شهادت است که در اسناد بالادستی به ویژه سند تحول بنیادین بر این مهم تأکید گردیده است. از جمله راهکارهای نیل به این هدف، توجه و پرداختن به سیره عملی شهدای گران‌قدر هشت سال دفاع مقدس است. طرح ملی «لاله‌های روشن» به عنوان یکی از برنامه‌های معرفتی در نظر دارد با ایجاد وحدت رویه و اجرای برنامه‌های فرهنگی منسجم و جذاب، فصل جدیدی را با رویکردی عالمانه در ترویج و انتقال فرهنگ ناب ایثار رقم بزند. در آغاز اجرای این طرح صحنه‌های تأثیرگذار تربیتی بسیاری رخ داد که موجب درخواست استمرار این طرح از سوی متولیان فرهنگی شد. از اواخر دهه ۹۰، این طرح به دلیل همه‌گیری ویروس کرونا و تعطیلی مدارس، در بستر شبکه مجازی شاد به حیات خود ادامه داد که با نام «چهل هزار شهید، چهل هزار مدرسه، چهل هزار یادواره» با ۲۵/۰۰۶ مشترک سعی کرد به پاسداشت یاد و خاطره شهدا بپردازد. از جمله محتواهای پربسامد این کانال عبارتند از: زندگینامه و فرازی از وصایای شهدا، نظرسنجی ایده‌ها، معرفی شهدای شاخص فرهنگی و دانش‌آموز مدارس کشور، معرفی سالروز شهادت شهیدان، بیان خواب‌هایی که اطرافیان و دوستان شهید دیده‌اند، پخش نماهنگ، نمایش تصاویر دانش‌آموزانی که به دیدار خانواده شهدا رفته‌اند، پخش کلیپ‌ها و اینفوگرافیک‌هایی که دانش‌آموزان برای شهدا ساخته‌اند. کانال لاله‌های روشن در شبکه شاد همچنان فعال است و دائم به‌روزرسانی می‌شود. به‌تبع این کانال برخی مدارس شاهد کشور هم کانال‌هایی با عناوینی چون لاله‌های روشن دبستان شاهد فرشتگان، دبیرستان فاطمیه، خراسان جنوبی، اصفهان راه‌اندازی کردند، اما

اکنون که بیش از یکسال است مدارس مجدداً به روال قبل از کرونا برگشته‌اند، مربیان پرورشی مدارس با کمک دانش آموزان و خانواده‌های معظم شهدا به روایت‌گری، خاطره‌نویسی، ساخت روزنامه دیواری، نمایشگاه عکس و نقاشی، ساخت نماهنگ، تشکیل گروه سرود و ساخت اشعار حماسی و پایداری ملی مشغول هستند و اما اهداف طرح ملی لاله‌های روشن عبارتند از:

۱. شناسایی و معرفی شهدای دانش‌آموز و فرهنگی به نسل جدید؛
  ۲. آشنایی دانش‌آموزان با سیره عملی شهدا و بهره‌گیری از ظرفیت عظیم تربیتی این راه‌پرافتخار؛
  ۳. زنده نگه‌داشتن یاد و خاطره تمامی شهدا و تکریم خانواده‌های معظم ایشان؛
  ۴. ساماندهی، کیفیت‌بخشی و یکپارچه‌سازی برگزاری یادواره‌های شهدا در مدارس.
- از جمله سیاست‌های اجرایی این طرح عبارت‌اند از:
۱. برنامه‌ریزی جهت اختصاص هر یک از شهدای شهرستان / منطقه به یک مدرسه در همان شهرستان / منطقه به عنوان شهید شاخص آن مدرسه؛
  ۲. توجه به اصل دانش‌آموز محوری و سپردن تمامی برنامه‌های اجرایی این فرایند به دانش‌آموزان به ویژه شوراهای و تشکل‌های دانش‌آموزی؛
  ۳. پرداختن به برنامه‌های کیفی، جذاب و ابتکاری و پرداختن به تمامی ابعاد شخصیتی شهدا؛
  ۴. پرهیز از اجرای برنامه‌های صوری، کلیشه‌ای و تکراری، یک‌جانبه‌نگر، جناحی و سیاسی، حزن‌انگیز، منفعت‌طلبانه و غیرقابل دسترس نشان دادن سیره شهدا؛
  ۵. انجام برنامه‌های فرایندی و اثرگذار در تربیت دانش‌آموزان؛
  ۶. بهره‌گیری از تمام ظرفیت‌های موجود اعم از اولیای دانش‌آموزان، خانواده معظم شهید شاخص، هم‌زمان و دوستان شهید، نهادها و دستگاه‌های دولتی و غیردولتی، تشکل‌های دانش‌آموزی و...

گوشه‌ای از اقدامات مدارس در اجرای طرح ملی لاله‌های روشن

تشکل‌های دانش‌آموزی اتحادیه انجمن‌های اسلامی هستند؛ یکی از اقدامات تشکل‌های دانش‌آموزی، اجرای طرح لاله‌های روشن است که با مربیان پرورشی همکاری می‌کنند؛ مثلاً حضور در راهپیمایی و نماز جماعت جزو اقدامات کلی این تشکل است، اما به‌طور خاص طرح لاله‌های روشن ناظر بر هر کاری است که به شهدا و پاسداشت یاد و نام آنان ارتباط پیدا کند که اقدامات مدارس در راستای اجرای طرح لاله‌های روشن تاکنون شامل موارد زیر است:

۱. اعزام دانش‌آموزان به اردوی راهیان نور کهتا پیش از طرح ملی لاله‌های روشن بازدید از مناطق جنگی جنوب غربی کشور برگزار می‌شد، اما اکنون زیر لایه این طرح نیز قرار دارد؛
۲. تشکیل گروه‌های امر به معروف و نهی از منکر به عنوان جهاد اکبر در مدارس؛
۳. برگزاری مسابقهٔ دنلوخته، نقاشی، روزنامه‌دیواری، نمایشگاه سازه‌های جنگی با شن، مقوا و یونیلیت و اسباب بازی؛
۴. دعوت از راویان دفاع مقدس برای سخنرانی و جهاد تبیین؛
۵. اجرای طرح امین با هدف روشنگری و بصیرت‌افزایی و دشمن‌شناسی در بین دانش‌آموزان که عموماً با دعوت از مربیان آمادگی دفاعی، بسیجیان و طلاب حوزه علمیه انجام می‌شود؛
۶. تشکیل گروه سرود دفاع مقدس و جشن‌های مناسبتی یا بزرگداشت ایام سوگواری ائمه و شهدای گران‌قدر انقلاب، جنگ تحمیلی، مدافعان حرم، شهدای سلامت، شهدای هسته‌ای، شهدای امنیت و...؛
۷. فراخوان ساخت پادکست، اینفوگرافی شهدای محله یا مدرسه؛ ساخت کلیپ و نماهنگ دربارهٔ شهدا و خانوادهٔ معظم ایشان؛
۸. بردن دانش‌آموزان به گلزار شهدا و گلباران مزار و شنیدن یاد و خاطرهٔ آنان از زبان راوی دفاع مقدس در هفته بسیج دانش‌آموزی.

ب) بنیاد حفظ آثار و ارزش‌های دفاع مقدس و طرح سلاله‌ها و پیام‌آوران عاشورا

بنیاد حفظ آثار و ارزش‌های دفاع مقدس سعی دارد از ظرفیت جوانان مؤمن و بسیجی و دانشجو برای خاطره‌نگاری طی مصاحبه با والدین، اقوام، هم‌زمان، دوستان و ... شهدا استفاده کند. در این راستا برای شروع کار، اسناد اولیه شهدا که در آرشیو بنیاد حفظ آثار و ... بایگانی شده، در اختیار علاقه‌مندان مخلص قرار می‌گیرد تا اطلاعات اولیه شهید از قبیل: عکس، زندگینامه، وصیت‌نامه، مدرک تحصیلی و ... را از قبل مطالعه نمایند و در جایی بر اساس چارت پیشنهادی تکمیل کنند و سپس با مراجعه حضوری و بررسی از طریق پرسشنامه و تحقیقات میدانی زوایای مختلف زندگی شهدا و سیره آنان را در قالب تصویر و متن به بنیاد حفظ آثار تحویل دهند. هزینه انجام این اقدامات به صورت داوطلبانه صورت می‌گیرد؛ یعنی برخی برای رضای خدا از درآمد و پس انداز خود هزینه می‌کنند تا اجر کارشان را از خود شهدا بگیرند. از آنجایی که اغلب والدین شهدای جنگ تحمیلی کهولت سن دارند و ممکن است در اثر تعلق در گردآوری و انتقال اسناد، اطلاعات ناقص یا اشتباهی ارائه دهند و یا به خاطر کهولت سن و بیماری زمینه‌ای از دنیا بروند، سعی می‌شود چند گروه به چند نقطه اعزام شوند و در کنار والدین شهید از سایر اقوام درجه یک هم مصاحبه نمایند؛ مثلاً اگر در استانی ۲۰۰۰ شهید داشته باشد، این گروه‌های چند نفره هر یک به شهرستانی رفته و با هماهنگی که از سوی بنیاد حفظ آثار صورت می‌گیرد، اسناد را مکتوب و عکس‌برداری می‌نمایند و فایل صوتی و تصویری مصاحبه را نیز تحویل بنیاد حفظ آثار می‌دهند تا برای تدوین در اختیار سایر مراکز دولتی از قبیل صداوسیما قرار گیرد. در واقع، این کار نوعی مشارکت بین بنیاد حفظ آثار با دستگاه‌های اجرایی است که به دنبال منابع ناب و دست اول درباره شهدا می‌گردند. بدیهی است این گروه‌های آموزش دیده که هر کدام با تخصص علمی خاصی وارد این کار شده‌اند، از ظرفیت رشته خود نیز برای پیشبرد سریع کار استفاده می‌کنند؛ مثلاً مهندس کامپیوتر، فیلم‌های مصاحبه را تدوین یا به کلیپ، اینفوگرافی، پادکست و ... تبدیل می‌کند تا در برنامه شاد و شبکه‌های مجازی قابلیت بهره‌برداری داشته باشد.

نمونه‌ای از اقدامات بنیاد حفظ آثار و ارزش‌های دفاع مقدس

۱. طرح سلاله‌ها: در راستای جهاد تبیین که از منویات و فرامین مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) است، طرح سلاله‌ها صرفاً در مدارس دخترانه اجرا می‌شود و دختران چهارم ابتدایی تا پایان متوسطه علاقه‌مند به تفحص در سیره شهدا، طی هماهنگی مدرسه و بنیاد حفظ آثار با خانواده شهید یا جانباز با در دست داشتن ضبط صوت و یا گوشی همراه راهی منزل ایشان می‌شوند و خاطرات همسران جانبازان و شهدای جنگ تحمیلی، مدافعان حرم و شهدای امنیت و... را ثبت و ضبط می‌کنند و در پایان این صوت‌ها و فیلم‌ها با بودجه بنیاد حفظ آثار به کتاب تبدیل می‌شود؛
۲. میز گفت‌وگو: این طرح بیشتر بر روی زنان که به عنوان ستون خانه و خانواده کار می‌شود و در پی اصلاح شبهات درباره سبک زندگی؛ به‌ویژه تغییر از سبک زندگی غربی به سمت سبک زندگی اسلامی است؛
۳. پیام‌آوران عاشورا: این طرح مخصوص نقل خاطره و روشنگری از زبان خواهران معظم شهادت، خواهران شهدا زینب‌گونه در پاسداشت خون برادر خود در مساجد محلات، سالن بسیج و... تبیین و روشنگری می‌نمایند؛
۴. مجله روایت هشتم: این مجله تازه‌ترین یافته‌ها درباره ایثار و شهادت را نمایه می‌کند و جدیدترین کتاب‌های رونمایی شده یا در دست انتشار را معرفی می‌نماید؛
۵. باغ موزه دفاع مقدس که شامل سالن آمفی تئاتر، نمایشگاه ادوات نظامی، کتابخانه، گالری، نمایشگاه مرکزی، با محوریت یادمان شهدای گمنام، دریاچه مصنوعی برای یادآوری رزمندگان نیروی دریایی و ... است؛
۶. تألیف دانشنامه شهدا: عموم استان‌ها با تربیت تیم آموزش دیده و متعهد و حمایت بنیاد حفظ آثار در حال تبدیل اسناد اسکن شده به مقاله هستند؛
۷. همکاری با سایر سازمان‌ها مثل بنیاد شهید، ارشاد اسلامی، بسیج، آموزش و پرورش و صداوسیما در تولید محتوای متنی، رادیویی و تصویری با بنیاد حفظ آثار؛ مثلاً گروه تفحص شهدا که تشکلی مردم نهاد و غیردولتی است یا بسیج دانشجویی استان‌ها، بسیج

اساتید، کمیته زنان در استناداری‌ها، در صورت ارائه آثار مستند و مطلوب از حمایت مالی بنیاد حفظ آثار و ارزش‌های دفاع مقدس برای چاپ اثر برخوردار می‌شوند که در این موارد کار طراحی جلد، نگارش، ویراستاری، صفحه‌آرایی را ارشاد اسلامی به سفارش بنیاد حفظ آثار انجام می‌دهد و یا پادکست می‌سازد. کتاب‌هایی که بنیاد حفظ آثار چاپ کند، عموماً ۱۵ تا ۲۰ جلد آن به نویسنده تقدیم می‌گردد؛

۸. نمایشنامه‌نویسی که بر اساس اسناد و مدارک شهدا نمایشنامه‌ها نوشته می‌شود و در صحنه تئاتر دفاع مقدس اجرا می‌گردد.

ج) بنیاد شهید و امور ایثارگران و طرح میهمانی لاله‌ها و آلاله‌ها و پیام‌آوران ایثار

طرح میهمانی لاله‌ها که توسط بنیاد شهید هر ساله با گلباران مزار شهدا به مناسبت پاسداشت روز بزرگداشت شهدا؛ یعنی ۲۸ اسفند ۱۳۵۸ برگزار می‌شود، یاد شهدا را طی دعوت از استناداران، فرمانداران، ائمه جمعه، روسای ادارات و کارکنان و با تقدیم گل بر مزار مطهرشان پاس می‌دارد تا مسئولین تجدید میثاقی دوباره با شهدا داشته باشند که مبدا از آرمان‌های امام راحل (ره) دور شوند. در ابتدای مراسم میهمانی لاله‌ها سعی می‌شود پیش برنامه‌هایی از قبیل تلاوت قرآن، قرائت زیارت عاشورا، سخنرانی سرداران و پخش نماهنگ به اجرا درآید و در پایان مراسم گاه از یک یا چند کتابی که با محوریت شهدا نگاشته شده، رونمایی می‌شود و در برخی استان‌ها رؤسای برخی شهرستان‌ها بدون ذکر نام خود پای مزار شهیدان نشسته و دل نوشته‌ای تقدیم او می‌کنند و در پایان به ریاست بنیاد شهید که در گلزار حضور دارد، تحویل می‌دهند که کمک می‌کند تا بنیاد شهید از دید افرادی که خارج از بنیاد خدمت می‌کنند، آگاه شود و در تصمیمات و برنامه‌های خود از این نظرات استفاده نماید. گاه نیز به صورت هفتگی کلیه شهدایی که در روستاها آرمیده‌اند، پنج‌شنبه‌ها با تلاوت قرآن و خواندن زیارت عاشورا و نثار گل بر سر مزار شهیدان به استقبال آنان می‌روند؛ زیرا عموم شهدا اغلب روستازادگانی بودند که با وجود فقر و بضاعت کم و جهاد علمی و اعتقادی با خلوص نیت راهی جبهه‌های نبرد شدند و برای خانواده، افراد محل و شهرشان عزت و اعتبار به ارمغان آوردند. بسیاری از کوچه‌هایی که با نام شهداست، با عنایت شهدا آباد شدند، مدارس با نام شهدا تأسیس شده است و گاه خانواده

شهید زمین خود را برای احداث سد، مدرسه، کتابخانه، زمین ورزشی و... اهدا کرده اند تا مردم بومی هم از برکت شهدا برخوردار شوند. در واقع، شهید هم در حیات مادی و هم در حیات معنوی خود منبع فیض الهی است که تا قیام قیامت به عموم مردم خیر می‌رساند؛ گاه برخی از مردم روی مزار شهیدان فاتحه می‌خوانند و دعاهایشان مستجاب می‌شود؛ بنابراین دیدن سنگ مزار شهیدان که گاه بارکد نیز دارند و با گوشی همراه می‌توان عکس، زندگینامه و وصیت‌نامه شهید را هم مطالعه نمود، نیز سنگ نشانی است که زائران راه را گم نکنند.

طرح آلاها که جدیدترین طرح بنیاد شهید است، سعی می‌کند از نخبگان علمی، هنری و ورزشی خود برای خدمات‌رسانی به خانواده‌های شاهد و ایثارگر استفاده نماید؛ مثلاً ویزیت والدین شهدا در منزل توسط کادر پزشکی شاهد یا تخفیف ارائه خدمات به ایثارگران در حوزه یادگیری زبان، تمرینات ورزشی، خرید کالای پزشکی و... از این نوع است.

نموده‌هایی از طرح برگزاری میهمانی لاله‌ها و آلاها

۱. پیام‌آوران ایثار: اجرای جهاد تبیین و نشست‌های بصیرتی ماهانه از سوی همسران شهدا و جانبازان در کنار مزار شهدا، سالن اجتماعات بسیج، مدارس و مساجد و...؛
۲. اسناد افتخار: طرح اسناد افتخار قرارداد مشترکی بین بنیاد شهید با صداوسیما است که برای تولید محتوا در برنامه‌هایی با عنوان «با قدسیان» و «روایت فتح» از خانواده معظم شاهد و ایثارگر مصاحبه به عمل می‌آورد و یا در قالب پادکست، مصاحبه رادیویی، رادیوتئاتر صوتی پخش می‌کند؛
۳. یادواره: برنامه‌ای است که عموماً با درج تصاویر شهدا، اعلام اسم سخنران و مداح، زمان و مکان برگزاری در قالب پوستر و نصب بنر داریستی در سطح شهر و خیرگزاری‌ها اطلاع‌رسانی آن انجام می‌شود و در زمان اجرای مراسم برای شادی روح شهدا، قرآن تلاوت می‌شود، مجری سخنران را که عموماً از یادگاران سبز دفاع مقدس یا فرمانده سپاه و یا سردار است، به جایگاه جهت ایراد سخنرانی فرامی‌خواند و بعد از تبیین و بصیرت افزایی، نوبت به مداح می‌رسد. در پایان، مراسم با گلباران مزار شهدا و زیارت قبور آنان

خاتمه می‌یابد و تصاویر برنامه و مستندات در صداوسیما و فضای مجازی انعکاس می‌یابد؛

۴. یاد شهدا در نماز جمعه: اعلام نام شهدای هفته و تکرار الله‌اکبر از سوی نمازگزاران و خوانش قسمتی از وصایای شهدا در نماز جمعه و نقل خاطره در بین الصلاتین توسط آزادگان، یادگاران سبز دفاع مقدس و...؛

۵. دیدار: دیدار از خانواده معظم شهدا و ایثارگر در قالب طرح سپاس و پایش سلامت برای انعکاس درخواست‌های ایشان به بنیاد استان و گردآوری اسناد و خاطرات شهدا.

آسیب‌شناسی اجرای طرح لاله‌های روشن، سلاله‌ها و...

با وجود همه تلاش‌هایی که آموزش و پرورش، بنیاد شهید، سازمان‌های نظامی و... برای پاسداشت نام و یاد شهیدان انجام می‌دهند، بودجه اختصاصی به این طرح‌ها که عموماً خودجوش و خودگردان هستند، محدود است، مثلاً بازدید از باغ موزه‌ها در اردوهای یک‌روزه کمک می‌کند تا دانش‌آموزان به کار درباره شهدا علاقه‌مند شوند و به خیل عظیم محققان و جهادگران عرصه ایثار و شهادت بیوندند؛ بنابراین، اگر شرایطی مهیا شود که وزارت آموزش و پرورش، بنیاد حفظ آثار و ارزش‌های دفاع مقدس و بنیاد شهید و امور ایثارگران در نشست‌های مشترک تفاهم‌نامه‌های همکاری برای تألیف دانشنامه شهدای هر استان با کمک کارکنان فرهنگی هر سه دستگاه امضا کنند و از ظرفیت حداکثری اسناد شهدا برای تولید محتوا استفاده نمایند، می‌توانند نسل جدید را بهتر با تهدیدات جنگ نرم دشمن آشنا کنند و آنان بهتر پاسدار خون شهیدان گردند. متأسفانه بسیاری از اسناد شهدا و راویان دفاع مقدس از دسترس دانش‌آموزان و فعالان عرصه فرهنگی در مطبوعات و فضاهای مجازی خارج است و اگر داده‌های خام و جدید هر یک از این دستگاه‌ها در سامانه‌ای مشترک با نام هر شهید و با پوشه الکترونیک مجزایش بارگزاری شود، در آینده‌ای نه‌چندان دور کلیه مزارهای شهدا می‌توانند بارکدگذاری شوند و محتوای هر بارکدی حاوی جدیدترین یافته‌ها در خصوص شهدا باشد و در مراسم میهمانی لاله‌ها در اختیار مسئولین و عموم مردم قرار گیرد که تأثیرگذاری بیشتری بر مخاطبان خواهد داشت.

بحث و نتیجه‌گیری

جستار حاضر که باهدف مردمی کردن فرهنگ ایثار و شهادت با استفاده از چهار طرح لاله‌های روشن، سلاله‌ها و میهمانی لاله‌ها و آلاله‌ها نگاشته شد، به نتایج زیر رسیده است که شاید بتواند زمینه مطالعات بعدی را فراهم کند. این نتایج عبارت‌اند از:

۱. وزارت آموزش و پرورش بیشترین بار سنگین ترویج فرهنگ و ایثار و شهادت را با حداقل امکانات و اسناد شهدا بر دوش می‌کشد؛ زیرا با وجود فعالیت‌های درسی و ورزشی، سعی دارد با طرح‌های ابتکاری و خلاقانه نسل جدید را با امام و آرمان‌های شهدا آشنا کند. هرچند محتوای درسی کتاب‌های فارسی دانش‌آموزان از این فضا به دور نیست، اما اگر بنیاد شهید و بنیاد حفظ آثار هم به کمک آن بیایند، بر تولید محتوای آثار مربوط به شهدا در کتاب‌های درسی اثر بهتری خواهد گذاشت؛
۲. گاه دانش‌آموزان با ورود به مراکز آموزش عالی و دیدن فضای مختلط و آزادی بیان و گفت‌وگو با عقاید مختلف از فضایل معنوی دور می‌شوند که لازم است مراکز آموزش عالی با ترویج خودباوری و ایجاد انگیزه برای پیشرفت کشور شهدای دانشجو را با نسل جوان آشنا کنند؛
۳. با جمع‌آوری اطلاعات دستگاه‌های اجرایی در قالب مقالات می‌توان یک بانک جامع الکترونیکی از کل شهدای هر شهرستان و استان در یک سامانه خاصی به دست آورد و در اختیار کتابخانه‌های عمومی شهرستان‌ها قرارداد تا علاقه‌مندان به شناسایی سیره شهدا و کسب اطلاعات از شهدای ایام خاص و یا جست و جوی موضوعی تازه در زندگینامه یا وصیت‌نامه شهید محله یا مدرسه خود، از این بانک اطلاعاتی رایگان استفاده کنند؛
۴. بسیاری از مزارهای شهدا در گلزارها بارکدگذاری نشده‌اند و یا محتوای بارکدها خالی است، درحالی‌که درباره بسیاری از شهدا دائماً کار اسنادی و توصیفی صورت می‌گیرد اما به این بارکدها منتقل نشده‌اند؛
۵. داشتن جامعه‌ای شاداب و متعهد نیاز به کودکان، نوجوانان و جوانانی دارد که از تفریحات سالم ورزشی، فرهنگی و ادبی برخوردار باشند، شهدا نیز با حداقل امکانات در روستاها به

بازی فوتبال و ورزش‌های رزمی می‌پردازند در عین حال به خانواده و روستائیان برای کاشت و برداشت برنج و صیفی‌جات کمک می‌کردند و به نوعی سعی در جهاد سازندگی داشتند که اگر از ظرفیت نسل جوان برای هدایت نشاط و توان ذهنی و جسمی آنان به سمت تفریحات سالم و بهسازی محیط و کسب‌وکار استفاده شود، روح شهدا خشنود می‌گردد.

پیشنهادها

در راستای ترویج پاسداشت یاد و نام شهدا، نشر و بازتولید اسناد شهدا به شیوه مردمی می‌تواند بار سنگین مقابله با تهاجم فرهنگی را از دوش دولت و مسئولان فرهنگی بردارد، راهکارهای مردمی کردن فرهنگ ایثار و شهادت متنوع‌اند و بیش‌ترین قشری که از این ارزش‌ها تأثیر می‌پذیرند و باید روی آن‌ها کار شود، نسل‌های دهه چهارم و پنجم انقلاب‌اند؛ زیرا به دلیل صبغه انقلاب و جنگ تحمیلی والدین، مدارس، مراکز آموزش عالی و رسانه ملی نقش مهمی در انتقال ارزش‌های دفاع مقدس دارند که برای نمونه اقدامات زیر نیز می‌تواند مؤثر باشد:

۱. برگزاری روضه‌های خانگی و خیابانی به نیابت از شهدا با خواندن وصایای و پخش عکس‌هایی از ایشان در شروع مراسم؛
۲. برپایی سفره‌های افطاری خیابانی به نیابت از شهدا و با میزبانی عموم مردم؛ اجرای اعیاد و مناسبت‌های مذهبی در فضاهای باز کمک می‌کند اسلام از کنج خانه‌ها و مساجد به سمت خیابان‌ها و دل توده مردم بیاید و نشان دهد هویت ایرانی و اسلامی جدای از هم نیستند؛
۳. مزین کردن فضاهای شهری به شکل حرفه‌ای با طراحی المان‌ها و یادمان‌هایی از شهدا در میدان شهرها با طرح‌های پیشنهادی دانشجویان معماری و شهرسازی به شهرداری از جمله کارهایی است که می‌تواند روح شهدا و ایثارگران را در فضای جامعه جاری و ساری سازد؛
۴. نصب بارکد روی مزار شهدا و روایت دیجیتالی از سیره شهدا؛
۵. بازدید دانش‌آموزان و دانشجویان و عموم مردم از موزه دفاع مقدس یا بازدید از مناطق جنگی جبهه جنوب و غرب کشور و سفر به مناطق محروم برای همیاری کودکان؛
۶. شرکت والدین در راهپیمایی‌ها، سردادن بانگ تکبیر الله‌اکبر در شب ۲۲ بهمن از بام منازل؛

۷. هدیه دادن وصیت‌نامه سیاسی - الهی امام خمینی^(ره) یا گنجاندن متن این وصیت‌نامه در مواد آموزشی مدارس؛
۸. بردن دانش آموزان به منازل والدین شهدای محل سکونت و دعوت از والدین، آزادگان و جانبازان و نقل خاطرات شهدا در مدارس و آمفی‌تئاتر دانشگاه‌ها با تریبون آزاد؛
۹. تلاش رسانه ملی برای بازنشر ارزش‌های اسلامی مثل رعایت عفاف و حجاب در بازیگران سینما و تلویزیون که پربسامدترین پیام شهدا به بانوان بوده است؛
۱۰. خواندن وصیت‌نامه شهدای دانش‌آموز در برنامه صبحگاه مدارس یا شبکه شاد از سوی معلم؛
۱۱. برگزاری دارالقرآن‌ها و حلقه صالحین برای تربیت معلم قرآن به یاد شهدایی که قرآن همراه همیشگی آنان در جبهه‌ها بود و با عمل به دستور قرآن راهی جبهه شدند؛
۱۲. نگاشتن فیلم‌نامه‌ها و نمایشنامه‌هایی از تمام ابعاد زندگی شهدا، آزادگان و رزمندگان به شکل حرفه‌ای بر اساس اسناد دقیق دفاع مقدس؛
۱۳. برگزاری جشنواره شعر، نقاشی، مقاله‌نویسی دفاع مقدس در مدارس و دانشگاه‌ها، تشکیل گروه‌های سرود، تئاتر و اجرای نمایش از زندگینامه شهدایی که دانش‌آموزان یا دانشجویان بیشتر با آن انس داشته‌اند؛
۱۴. طرح خاطره نگاری با مشارکت دانش‌آموزان به شرط ارائه مستندات صوتی و ویدئویی برای راستی‌آزمایی و نحوه مکتوب‌سازی مستندات؛
۱۵. اینوگرافی یادنامه شهدا، ساخت ماکت از منطقه عملیاتی جنگ با شن، شیشه، کاغذ، پرچم و... برای دهه فجر و روز بزرگداشت شهدا در ۲۲ اسفند؛
۱۶. برگزاری طرح پویش نذر خون و نذر آرزوها به یاد کودکان هموفیلی و بی‌سرپرست و بدسرپرست به نیابت از شهدا؛
۱۷. تقدیم لوح تقدیر به دانش‌آموزان از دست والدین شهدا در صف برنامه صبحگاهی یا جشن‌های مناسبتی که تأثیر زیادی روی آینده مذهبی دانش‌آموزان دارد.

منابع و مأخذ

- ابوالحسنی (۱۳۸۸). «کارکردهای تشکل‌های دانشجویی». *فصلنامه سیاست*. دوره ۳۹، شماره ۴: ۲۳-۱.
- انوشه، حسن (۱۳۷۶). *فرهنگ‌نامه ادبی فارسی*. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- بابایی، گلعلی (۱۳۹۰). آسیب‌شناسی دفاع مقدس: بازخوانی عملیات‌ها با رویکرد آسیب‌شناسی. *خبرگزاری دفاع مقدس*. ۱۲ شهریور. کد خبر ۱۲۸۲۶۱.
- حافظ شیرازی، شمس‌الدین محمد (۱۳۹۶). *غزلیات حافظ*. تهران: آبان.
- رضایتی کیشه خاله، محرم، فیروز فاضلی و اسماعیل نقدی (۱۳۹۱). «بررسی کاربرد لاله از قلمرو قاموسی تا گستره نمادین». *مجله پژوهش زبان و ادبیات فارسی*. شماره ۲۴: ۱۲۳-۱۰۱.
- زادمهر، محمد (۱۳۹۹). «نقش تشکل‌های دانشجویی در پویایی فضای دانشگاه». سومین کنفرانس بین‌المللی روانشناسی، علوم تربیتی، علوم اجتماعی و علوم انسانی. دانشگاه خوارزمی.
- سبکتکین ریزی، قربانعلی و احمد جعفری (۱۳۹۷). «بررسی تأثیرگذاری اجتماعی - فرهنگی اردوهای راهیان نور دانش‌آموزی (مطالعه موردی دانش‌آموزان متوسطه شهر کرج)». *فصلنامه خانواده و پژوهش*: ۱۷۰-۱۵۳.
- سرهنگی، مرتضی (۱۳۶۳). *اسرار جنگ تحمیلی به روایت اسرای عراقی*. تهران: سروش.
- شهداد، قدسیه و مصطفی محمودی صاحبی (۱۴۰۱). «تحلیل حفظ دستاوردهای فرهنگی، معنوی دفاع مقدس و تأثیرات جنگ نرم بر ساختار آن». *فصلنامه شاهد اندیشه*. شماره ۲: ۱۹۰-۱۳۰.
- طهماسبی، فرهاد (۱۳۸۴)، در مقاله «نقش تشکل‌های دانش‌آموزی در تربیت اجتماعی دانش‌آموزان مقطع متوسطه در استان لرستان»، *پژوهشنامه تربیت اسلامی*. شماره ۱: ۸۲-۱۰۰.
- علائی، حسن (۱۳۹۹). تأملی در آسیب‌شناسی پژوهش در حوزه دفاع مقدس و مقاومت. ۱۹ مهر ۹۹- *خبرگزاری ایسنا*. کد خبر ۹۹۰۷۱۹۱۴۰۴۸.
- غفوری، محمد (۱۳۸۶). «تشکل‌های اجتماعی و جامعه چند گفتار». *پیک نور*. شماره ۱: ۲۵-۱۹.
- غلامرضایی، علی اصغر (۱۳۹۴). «ویژگی هدفمند جنگ نرم. تهاجم بر ساختار فرهنگی». *نشریه رسانه‌های دیداری و شنیداری*. شماره ۲۷: ۱۰۰-۸۵.

قیم، بهادر (۱۳۹۳). «جایگاه شفاهی ایثار و شهادت در حوزه تاریخ‌نگاری معاصر ایران». نوید شاهد: ۴۱-۵۶.

مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۰). وزارت آموزش و پرورش.

متفکر، حسین (۱۳۸۱). فرهنگ روانی. قم: زمزم هدایت.

محمدی، حسینعلی (۱۳۹۰). درآمدی برای آسیب‌شناسی خاطره‌نگاری دفاع مقدس. نشریه یارا. شماره ۷.

میرکاظمی، سیدمحمد (۱۳۹۲). ضرورت ایجاد واحد تاریخ شفاهی در بنیاد شهید و امور ایثارگران. مجموعه مقالات تاریخ شفاهی ایثار و شهادت، نهمین نشست تخصصی و کارگاه آموزشی. ۱۸ اسفند ۹۲. تهران: نشر شاهد.

نبی‌لو، علیرضا (۱۳۸۸). «بررسی و تحلیل بسامد تصویر لاله در شعر فارسی». نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید باهنر کرمان. شماره ۲۶: ۳۴۷-۳۲۷.

نچوند، محبت و بهزاد وثیق (۱۳۹۸). «تطبیق نماد و نشانه‌های دفاع مقدس در هنرهای تجسمی و معماری دفاع مقدس». نگره. شماره ۵۰: ۱۴۹-۱۲۵.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی